

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 316.624

**І. Ю. Суровцева,
М. О. Копейкіна**

СУЧАСНИЙ СТАН ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВІДМОВ ВІД НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

Розкривається феномен відмови від новонародженої дитини, що розриває з боку матері симбіотичну діаду (матір-новонароджений) та справляє неабиякий стрес на подальше життя залишеної дитини. Розглянуті соціально-психологічні причини відмовної материнської поведінки, наслідки формування девіантного батьківства, моніторинг стану відмов від дітей у деяких областях України, профілактичні заходи щодо відмов з боку соціально-медичних сервісів.

Ключові слова: відмова від новонародженої дитини, девіантне материнство, сирітство, профілактика відмов.

DOI 10.34079/2226-2849-2019-9-17-74-79

В батьківстві як соціальному інституті материнству належить почесне та відповідальне місце. Материнство визначається як найважливіший механізм формування, розвитку, збереження і відродження культури. Тому феномен відмови від новонародженої дитини з боку матері розриває симбіотичну діаду (матір-новонароджений) та справляє неабиякий стрес на подальше життя залишеної дитини. Причому як зазначають зарубіжні фахівці, громади зі слабкими системами соціального забезпечення зазнають більш високий рівень відмов від дитини через відсутність фінансової та іншої підтримки для сімей [1], а, наприклад, США і Франція запровадили закони, що дозволяють безпечно анонімно залишити новонароджених дітей для забезпечення безпеки немовлят і матеріального психічного здоров'я породілля.

Проблематика відмов від немовлят є міждисциплінарною і привертає увагу спеціалістів різних галузей, однак в соціологічній літературі недостатньо розроблені питання, що потребують більш докладного з'ясування соціально-психологічних причин відмовної материнської поведінки, наслідків формування девіантного батьківства, зв'язку материнської депривації зі здоров'ям відмовних дітей, профілактичних заходів щодо відмов з боку соціально-медичних сервісів. На основі сучасного розуміння проблем психічного здоров'я матері та дитини, з'явилась нагальна потреба в національній політиці з обліку та запобіганню відмов від немовлят, і майбутні зусилля повинні бути зосереджені на встановленні чітких рамок збору даних для забезпечення розуміння, керівництва компетентною практикою та забезпечення успішного втручання. Це обумовлює актуальність наукової розробки тих аспектів, що знаходяться на перетині соціології та соціальної роботи.

Питання природи материнської поведінки розглядалися зарубіжними і вітчизняними вченими: О. Бессчетнова, Д. Ісаєвим, І. Коном, М. Мід, Т. Нікітіною, В. Тарченко, Х. Фішером тощо, більшість з яких обмежувалися лише розглядом природно-біологічних проблем, в той час як механізм формування материнства охоплює сукупність факторів від соціальних і психологічних до біологічних. Проблеми девіантних дитячо-батьківських відносин відображені в наукових роботах

І. Брокінгтона, К. Самохіної. Наукову базу вивчення наслідків відмовної материнської поведінки складають роботи дослідників: Н. Аристової, В. Брутман, М. Бурстайна, В. Дорно, О. Розгона. Отже, наявна література вказує на відсутність чіткого положення, соціальної політики та досліджень щодо залишення дитини.

Мета статті – проаналізувати стан та наслідки відмов від новонароджених дітей на теренах України та закордоном.

К. Самохіна доводить наявність двох теоретико-методологічних підходів до відмов від немовлят. По-перше, відмова від новонародженого розглядається як девіантна форма материнства, що тісно пов'язана з психологічними проблемами матері-відмовниці і її способом життя до вагітності. Представники цього напрямку наполягають на індивідуальній провіні жінки за відмову від новонародженого. Другий підхід зводить відмову від новонародженого до варіантів репродуктивної поведінки жінки, пов'язаний з вирішенням проблеми небажаного материнства; відмова від новонародженого позиціонується як життєва обставина, що виникла під впливом комплексу соціально-психологічних і економічних чинників [2].

У психіатрії визнаються розлади відносин між матір'ю і дитиною в якості специфічних станів з різними патологічними елементами як післяпологова депресія (вона включають в себе брак материнських почуттів, дратівливість, ворожість і агресивні спонування, патологічні ідеї і пряме неприйняття). Відмова матері від дитини проявляється через висловлювання негативних почуттів по відношенню до дитини (неприятнь, ненависть, жаль з приводу його народження) та відсутність ласкавої поведінки (поцілунків, обіймів, співу, гри). Мати відчуває себе краще, коли далеко від немовляти; вона може висловити побажання, щоб догляд за дитиною був переданий комусь ще. Всі ці прояви розладів зв'язку повинні викликати занепокоєння і приводити до заклику про допомогу з боку сім'ї або професійного персоналу.

Згідно статті 143 Сімейного Кодексу України (Обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я) мати, батько дитини, які перебувають у шлюбі, зобов'язані забрати дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я. Дитина може бути залишена батьками у пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я, якщо вона має істотні вади фізичного і (або) психічного розвитку, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення [3]. Тому для реалізації своїх повноважень районні, міські, районні у містах, селищні та сільські центри соціальних служб утворюють стаціонарні служби (відділення), що здійснюють роботу із запобігання відмовам від новонароджених дітей.

Моніторинг стану девіації вагітних / породілля дає можливість відмітити критичне становище у збільшенні кількості потенційних клієнток для роботи на упередження раннього соціального сирітства. Так, наприкінці 90-х років близько 5000 дітей віком до 3-х років перебували в будинках дитини, а кількість відмов матерів від новонароджених дітей наближалася до 2500 щороку. В 2013 р. найбільше випадків відмов від немовлят було у Донецькій області – 60, м. Києві (38), Запорізькій (35), Дніпропетровській (27), Харківській (23), Луганській (21), Одеській (20), Київській (11), Херсонській (10), Полтавській, Чернігівській (по 8), Кіровоградській (7), Миколаївській, Черкаській (по 6), Житомирській Львівській, Хмельницькій (по 5), Волинській, Сумській, Тернопільській (по 4), Івано-Франківській, Чернівецькій (по 3) областях [4]. Для порівняння, у 2017 р. медичними закладами Запорізької області до мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надано 230 повідомлень щодо жінок, які виявили намір відмовитися від новонароджених дітей, що на 27,4 % більше, ніж впродовж 2016 року.

З метою попередження соціального сирітства дітей в Україні відпрацьовується

модель соціальної роботи, спрямованої на раннє виявлення жінок, які мають намір відмовитися від новонародженої дитини, та надання їм своєчасної адресної допомоги. Спеціалісти мережі ЦСССДМ працюють з пологовими будинками в разі, коли жінка висловила намір відмовитися від новонародженої дитини.

Раннє виявлення таких жінок та втручання в ситуацію мінімізує ризик вилучення дітей із сім'ї та сприяє реалізації кожною дитиною права на виховання в родині. Медичні заклади та міські, районні ЦСССДМ прагнуть здійснювати ефективну профілактику намірів відмови від немовлят та соціальну підтримку жінок, що покинули дитину в пологовому будинку, якщо відомо її місце перебування.

Наприклад, у Запорізькій області 228 жінок були охоплені соціальними послугами, що складає 99,1% від загальної кількості повідомлень, так як двоє породілль (за даними Запорізького МЦСССДМ) втекли з медичного закладу, в результаті чого складені акти про покинуту дитину. Зазначеній категорії осіб, надано 840 індивідуальних послуг, що складає в середньому 3,7 послуг на одного клієнта. Загалом, тільки у Запорізькій області покинуто 24 дитини (26 немовлят впродовж 2016 року): 22 дитини, від яких письмово відмовилися матері у медичних закладах, та 2 немовля, на яких складено акт про покинуту дитину [5].

В таблиці 1 зазначені кількісні показники здійснення заходів соціальної підтримки жінок, які мали намір відмовитися від новонародженої дитини (на прикладі м. Києва).

Таблиця 1.

Кількісні показники здійснення заходів соціальної підтримки жінок, які мали намір відмовитися від новонародженої дитини за 2014–2016 рр.

період	кількість повідомлення	щхоплено соціальною роботою	змінити рішення та забрали дитину додому	залишили дитину
2014	86	84	41	45
2015	105	105	36	69
2016	86	86	41	46

Слід відзначити, що протягом 3-х років зберігається сталий кількісний показник повідомлень від пологових будинків, однак в 2016 році завдяки діям спеціалістів 41 жінка змінила рішення та забрала дитину додому (36 жінок в 2015 році).

Основними причинами відмов матерів від новонароджених дітей були особиста невлаштованість жінок, матеріальна скрута, конфлікти із близькими, осуд суспільства, відсутність соціальної підтримки або ж проблеми зі здоров'ям дитини. Наразі в Україні тільки створюється система попередження відмов від немовлят, аналіз причин і відповідне реагування, напрацьовуються механізми надання вчасної і кваліфікованої допомоги таким мамам (до 2010 р. існували консультаційні пункти центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у пологових стаціонарах, жіночих консультаціях та будинках дитини).

Вивчення історичного досвіду відмов від немовлят показує розповсюдження анонімних практик «підкидання» небажаних новонароджених дітей. У європейських країнах - скринька для немовляти (бебі-бокси, «вікно життя») – це ніша, за якою знаходиться ліжечко для дитини. Вони розташовані зазвичай у лікарнях або якихось притулках, іноді – при церквах, і жінка може абсолютно анонімно залишити дитину і піти, а там знайденим дітям надають необхідну медичну допомогу. Якщо ця жінка змінить свою думку, то вона може повернутися і забрати дитину впродовж двох місяців після того, як її залишить. Якщо ж цього не станеться, то дитину передають до так

званих патронатних родин, і вона вже ніколи не довідається, хто її справжня мати. Тобто ніяких документів, ніяких імен при цьому не розголошується.

У сучасній Україні при медичних закладах, монастирях тощо теж стали поширеними скриньки, куди небажану дитину анонімно «підкидають», відмовляючись від неї. Навколо скриньки немає камер спостереження, а в кімнаті, в якій воно розташоване, люди з'являються лише через кілька хвилин після того, як туди покладуть немовля. У вікні постійно підтримується комфортна для дитини температура. В Україні подібні «Вікна життя» діють у Вінниці, Києві Львові, Тернополі [6].

З метою профілактики відмов від новонароджених дітей та допомоги жінкам, що опинились у складних життєвих обставинах створюються комунальні заклади «Соціальний центр матері та дитини». Заклади забезпечують тимчасовим проживанням жінок на 7 – 9 місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнських обов'язків у зв'язку з відсутністю або непридатністю для проживання житла, вимушеною міграцією, наркотичною або алкогольною залежністю одного з членів родини, насильством, зневажливим ставленням і складними стосунками в родині, безпритульністю, сирітством. До закладів можуть бути зараховані матері, які мають дітей дошкільного віку за умови, що вік одного з них не перевищує 18 місяців. Метою діяльності є запровадження нових форм соціальної підтримки жінок та запобігання відмові батьків від новонароджених дітей [7]. У штаті таких центрів з клієнтами повинні працювати психолог, соціальний педагог, вчитель-реабілітолог, медична сестра.

Досягти результатів щодо зменшення кількості випадків відмов жінок від новонароджених дітей можливо шляхом підвищення якості роботи працівників центрів та закладів, а саме:

1) завдяки підвищенню кваліфікації працівників центрів та закладів, які працюють з даною категорією осіб, залученню до участі у навчальних семінарах, круглих столах, методичних нарадах профільних спеціалістів з урахуванням надання специфікації послуг (приклад: дитина народилася із вродженими вадами, рекомендуємо долучати до консультацій педіатра, невропатолога, дефектолога тощо);

2) вивчення досвіду громадських організацій, що працюють у регіонах за даним напрямком роботи, та впровадження нових соціальних технологій, спрямованих на запобігання випадків відмов від новонароджених дітей;

3) підвищення рівня взаємодії із закладами охорони здоров'я щодо своєчасного виявлення жінок, які виявили намір відмовитись від новонародженої дитини, укладання угод про організацію консультативних пунктів для оперативного надання допомоги жінкам різними спеціалістами.

Таким чином, відмова від новонароджених дітей залишається нагальною проблемою для соціально-медичних сервісів в Україні та світі. Цивілізаційні практика вирішення цих питань вимагає використання принципів гуманності, анонімності, обов'язковості та сталості надання допомоги залишеним дітям. Для проведення ефективних заходів з попередження відмов від немовлят необхідно враховувати всю сукупність соціальних, економічних, медичних і психологічних складових життєвого світу жінок як до, так і після народження дитини.

Список використаної літератури

1. Therivel J. Abandoned Children [Electronic resource] / J. Therivel, L. McLuckey // Cinahl Information Systems. – Mode of access : https://www.ebscohost.com/assets-sample-content/SWRC_Abandoned_Children_QL.pdf
2. Самохина К. И. Проблема отказа от новорожденного в отечественной и

зарубежной науке: теоретико-методологический анализ / К. И. Самохина // Женщина в российском обществе. – 2016. – № 2. – С. 22–33. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-otkaza-ot-novorozhdenного-v-otechestvennoy-i-zarubezhnoy-nauke-teoretiko-metodologicheskiiy-analiz-podhody> ; Samokhina K. I. Problema otkaza ot novorozhdenного v otechestvennoy i zarubezhnoy nauke: teoretiko-metodologicheskiiy analiz / K. I. Samokhina // Zhenshchina v rossiyskom obshchestve. – 2016. – № 2. – S. 22–33. – Rezhim dostupa : <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-otkaza-ot-novorozhdenного-v-otechestvennoy-i-zarubezhnoy-nauke-teoretiko-metodologicheskiiy-analiz-podhody>

3. Сімейний Кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> ; Simeinyi Kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

4. Методичні рекомендації з питань організації соціальної роботи з жінками, які виявили намір відмовитись від новонародженої дитини. URL: <https://www.facebook.com/zocsssdm.org/> Metodichni rekomendatsii z pitan organizatsii sotsialnoi roboti z zhinkami, yaki viyavili namir vidmovitis vid novonarodzhenoi ditini.

5. Аналіз діяльності напрямку роботи ЦСССДМ та надавачів соціальних послуг об'єднаних територіальних громад Запорізької області на упередження раннього соціального сирітства за 2017 рік [Електронний ресурс] // Запорізький обласний центр соціальних служб для сім'ї дітей та молоді. – Режим доступу : <http://xn--j1amh/roboata-za-napryamkami/zhinki-yaki-mayut-namir-vidmovitis-vid-novonarodzhenoji-ditini/120-statistichni-materiali.html> ; Analiz diialnosti napriamku roboty TsSSSDM ta nadavachiv sotsialnykh posluh obiednanykh terytorialnykh hromad Zaporizkoi oblasti na uperedzhennia rannoho sotsialnoho syritstva za 2017 rik [Elektronnyi resurs // Zaporizkyi oblasnyi tsentr sotsialnykh sluzhb dlia simi ditei ta molodi. – Rezhym dostupu : <http://xn--j1amh/roboata-za-napryamkami/zhinki-yaki-mayut-namir-vidmovitis-vid-novonarodzhenoji-ditini/120-statistichni-materiali.html>

6. Розгон О. Щодо сутності категорії «відмова від дитини» в сімейному праві [Електронний ресурс] / О. Розгон // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право. – 2016. – Вип. 40, Т. 1. – С. 79-82. – Режим доступу : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.40/part_1/19.pdf ; Rozghon O. Shchodo sutnosti katehorii «vidmova vid dytyny» v simeinomu pravi [Elektronnyi resurs] / O. Rozghon // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser. : Pravo. – 2016. – Vyp. 40, T. 1. – S. 79-82. – Rezhym dostupu : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.40/part_1/19.pdf

7. Типове положення про соціальний центр матері та дитини [Електронний ресурс] : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 741. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF> ; Typove polozhennia pro sotsialnyi tsentr materi ta dytyny [Elektronnyi resurs] : Zatverdzheno postanovoioi Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 zhovtnia 2017 r. № 741. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF>

Стаття надійшла до редакції 28.05.2019

**I. Surovtseva,
M. Kopejkina**

THE CURRENT STATE AND SOCIAL CONSEQUENCES OF ABANDONING NEWBORNS

The phenomenon of abandoning a newborn baby from the mother breaks symbiotic dyad (mother-newborn) and makes a great stress for the subsequent life of the abandoned child. A child may be left by parents in a maternity home or in another health facility if he / she has significant physical and / or mental defects and other circumstances of significant importance. There was an urgent need for a national policy on the recording and prevention of abandoned infants, and future efforts should focus on establishing a clear data collection framework to provide understanding, guide competent practices and ensure successful interventions. This determines the relevance of the scientific development of those aspects that are at the intersection of sociology and social work. The main reasons for the failure of mothers from newborn babies were the personal disorder of women, material difficulty, conflicts with their relatives, condemnation of society, lack of social support or problems with the health of the child. At present, only a system for preventing abandonment of infants is being created in Ukraine, an analysis of causes and an appropriate response, mechanisms for providing timely and qualified assistance to such mothers are being developed (by 2010 there were consultative centers of the center for social services for the family, children and youth in maternity hospitals, women's consultations and children's homes). In order to prevent the social orphanhood of children in Ukraine, a model of social work aimed at early detection of women who intend to abandon a newborn child and timely targeted assistance is being developed. In order to prevent the abandonment of newborn babies and help women who are in difficult living conditions, municipal institutions «Social Center for Mother and Child». Solution of the problem of refusals from newborns should include a set of activities carried out at different levels of the state and society. On our view is particularly important is the work with the population responsible parenthood.

The civilization practice of solving these issues requires the use of the principles of humanity, anonymity, compulsory and sustained assistance to abandoned children.

Key words: *abandoning of newborn, women who decided to abandon newborn, preventive measures.*